

**HƏYAT BİLGİSİNİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ПОЗНАНИЯ МИРА
METHODS OF TEACHING KNOWLEDGE OF THE WORLD**

Aida Əhliman qızı Əliyeva
*fəlsəfə doktoru proqramı üzrə dissertant
Gəncə Dövlət Universiteti*

**AZƏRBAYCAN PEDAQOQLARININ ƏSƏRLƏRİNDƏ TƏHSİLƏLƏNƏN
MÜSTƏQİL İŞLƏRİNƏ AYRILAN YER**

Аида Ахлиман гызы Алиева
*диссертант по программе доктора философии
Гянджинский государственный университет*

**МЕСТО, ВЫДЕЛЕННОЕ ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНЫХ РАБОТ УЧАЩИХСЯ В
ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ПЕДАГОГОВ**

Aida Ahliman Aliyeva
*doctorial student in the program of doctor of philosophy
Ganja State University*

**PLACE ALLOCATED FOR INDEPENDENT WORK OF STUDENTS IN
THE WORKS OF PEDAGOGUES**

Xülasə. Müstəqil işin başlıca məqsədi yalnız qazanılmış bilikləri, əldə olunmuş bacarıq və vərdişləri möhkəmləndirmək və dərinləşdirməkdən ibarət deyildir, eyni zamanda müəllimin köməyi olmadan yeni tədris materialını müstəqil şəkildə öyrənməkdən və mənimsəməkdən ibarətdir.

Açar sözlər: *pedaqoq, Azərbaycan pedaqoqu, müəllim, şagird, müstəqil iş, əsərlər*

Резюме. Основной целью самостоятельной работы является не только закрепление и углубление полученных знаний, умений и навыков, но и самостоятельное изучение и освоение нового учебного материала без помощи учителя.

Ключевые слова: *педагог, азербайджанский педагог, учитель, ученик, самостоятельная работа, произведения*

Summary. The main goal of independent work is not only to consolidate and deepen the acquired knowledge, skills and abilities, but also to independently study and master new educational material without the help of a teacher.

Keywords: *pedagogue, Azerbaijani pedagogues, teacher, student, independent work, Works*

Müstəqil işin başlıca məqsədi yalnız qazanılmış bilikləri, əldə olunmuş bacarıq və vərdişləri möhkəmləndirmək və dərinləşdirməkdən ibarət deyildir, eyni zamanda müəllimin köməyi olmadan yeni tədris materialını müstəqil şəkildə öyrənməkdən və mənimsəməkdən ibarətdir.

Bu fikir şagirdlərə də, tələbələrə də aid olan bir məsələdir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin müstəqil işləri:

– araşdırılan problemin mahiyyətini hərtərəfli öyrənməyə, onu dərinlən anlamağa imkan verir;

– şagirdlərə sərbəst düşünmə, çeviklik, iradəlilik, mütəşəkkillik, təşəbbüskarlıq, fəallıq, dəqiqlik, məqsədyönlülük, işə yaradıcı yanaşma kimi mühüm keyfiyyətlər aşılayır;

– ibtidai sinif şagirdlərinin əqli əmək mədəniyyətini formalaşdırır, məktəblilərdə müstəqil biliklərə sahib olmaq və onları möhkəmləndirmək dərinləşdirmək qabiliyyətlərinin inkişafına şərait yaradır.

Kiçikyaşlı şagirdlər mövcud ədəbiyyatla, müxtəlif mənbələrlə müstəqil şəkildə tanış olmaq, onları saf-çürük etmək, təhlil süzgəcindən

keçirmək və ümumiləşdirmək əsasında müvafiq nəticəyə gəlirlər.

MDB məkanında E.V.Zaxarova, N.P.Qrekova, N.Q. Lukinova, İ.Q. Jivuşko, V.A. Karsonov, N.Y. Leykina, A.S. Qorodenskaya, A.F. Muslimova, T.V. Kolesova, S. Samudinov və b. ayrı-ayrı fənlərin tədrisi prosesində, müxtəlif yaş dövrləri üzrə, başqa sözlə, şagirdlərin, orta ixtisas və ali məktəb tələbələrinin müstəqil işlərini tədqiqat obyektinə kimi seçmişlər.

Bizim tədqiqatımız isə, kiçikyaşlı məktəbliləri, I-IV siniflərin həyat bilgisi fənnini əhatə edir.

Bu məqalədə yalnız Azərbaycan pedaqoqlarının öz əsərlərində təhsilalanların müstəqil işlərinə hansı səviyyədə diqqət yetirdikləri kimi mühüm bir məsələnin üzərində dayanmağı qarşımıza məqsəd qoymuşuq.

Azərbaycan pedaqoqları və psixoloqları öz yaradıcılıqlarında bilavasitə, yaxud bilvasitə təhsilalanların müstəqil işlərinə münasibət bildirmiş, onun qarşısında duran vəzifələri, müstəqil işlərin növlərini aydınlaşdırmışlar.

M.M. Əmirov hələ 1985-ci ilin may ayının 25-də "Hüquqi biliklərin verilməsi prosesində şagirdlərin müstəqil işlərinin səmərəli təşkili" mövzusunda namizədlik dissertasiyası (1) müdafiə etmişdir. Deməli, hazırda pedaqoji elmlər doktoru, professor olan M.M. Əmirov respublikamızda təhsilalanların müstəqil işlərini tədqiqat obyektinə kimi seçən ilk tədqiqatçılarından biridir. Bu günümüzdə M.M. Əmirovun elmi rəhbərliyi ilə S.N. Məmmədova fəlsəfə doktoru proqramı üzrə Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkili ilə bağlı tədqiqat aparır.

Respublikamızda M.Ə. Qafarova "Biologiyanın tədrisinin istehsalatla əlaqələndirilməsinin imkan və yolları: müstəqil işlər əsasında" (2001); R.M. Mahmudova "Ali məktəbdə tələbə müstəqil işinin imkanları və yolları (pedaqoji fənlərin tədris materialları əsasında)" (2003); Z.Y. Babayeva "Biologiyanın tədrisində şagirdlərin müstəqil işlərinin təşkili yolları" (2007); N.E. Zeynalova "Pedaqoji-psixoloji fənlərin tədrisi prosesində tələbələrin müstəqil işinin təşkili" (2015); İ.İ. Nağıyeva "Ümumtəhsil məktəblərində coğrafiyanın tədrisində şagirdlərin müstəqil işinin təşkili" (2016) mövzularında dissertasiyalar müdafiə etmişlər.

Hazırda F.Ə. Rzayeva pedaqogika üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün "Ali

təhsil müəssisələrində ingilis dilinin tədrisi prosesində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkilinin elmi-pedaqoji əsasları"; S.N. Məmmədova pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün "Ali təhsil müəssisələrində Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkili üzrə işin sistemi" mövzularında dissertasiyalar üzərində işləyirlər.

S.N. Məmmədova "Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkilinin didaktik və psixoloji əsaslarına dair" adlı məqaləsində bu qənaətə gəlir ki, "müstəqilliyin əsas göstəricisi fəallıqdır. İdraki fəallıq, zehni fəallıq olmadan müstəqilliyi təyini çətindir. Uşaqlarda hələ erkən yaşlarda müstəqilliyin müəyyən komponentləri mərhələ-mərhələ yarıdılmalıdır. Məhz belə olduqda ali məktəbə daxil olan gənclərə onlar üçün yad olan seminar məşğələlərinə müstəqil olaraq hazırlaşmaq çətin olur. Əks təqdirdə bu prosesi tələbələr çox çətinliklə adlayırlar" (1, 181).

Həmin sözlərdə dərin həqiqət vardır.

S.N. Məmmədova problemin psixoloji məsələlərinə də aydınlıq gətirmişdir. Oxuyuruq: "Tələbələrin müstəqil işlərinin psixoloji əsaslarının öyrənilməsi üçün şəxsiyyətin psixoloji xarakteristikası, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin psixologiyası, şəxsiyyətin fəaliyyətinin ümumi xarakteristikası, diqqət, nitq və ünsiyyət məsələlərinə aydınlıq gətirmək zərurəti yaranırdı. Tələbələrin müstəqil işlərinin təşkili şəxsiyyətin idrak proseslərinin inkişafından asılıdır. Əlbəttə, burada duyğular, qavrayış, hafizə, təfəkkür və təxəyyülün inkişafından yan keçə bilmərik" (2, s. 180).

F.Ə. Rzayeva öz məqaləsində "müstəqil iş"ə tərif verir. Diqqət yetirək: "Müstəqil iş dedikdə, onun tətbiqi imkanları təkcə "pedaqoji proses" dairəsində, təlim-tərbiyə məsələlərində, öyrənilib-öyrətmə prosesində məhdudlaşmır. "Müstəqillik" dedikdə, bu, yaşadığımız dövrdə həyatın bütün sahələrində şəxsiyyətin özfəaliyyətini təmin etmək kimi də nəzərdə tutulur. Məsələyə didaktik cəhətdən nəzər yetirsək aydın olur ki, insan öz biliklərini müstəqil surətdə artırmaq vərdişinə yiyələnərsə, onun uğuru daha bol, görəcəyi işlər isə çox müvəffəqiyyətli olur" (3, s. 173).

Fikrimizcə, düzgün qənaətdir.

F.Ə. Rzayeva yazır: "Müstəqil fəaliyyət göstərən tələbə ilə digər tələbələr müqayisə et-

sək, bir çox fərqləri tapa bilərik. Ən başlıca fərq isə müstəqil öyrənəndə öyrəndiyi biliyə qarşı dərindən qavrama olur. Digər fərqləndirici xüsusiyyətlər kimi isə onların öyrənmədə aktiv fəaliyyət göstərməklərini, lazım gələrsə riskli yollardan belə istifadə etməklərini, məzmunla yanaşı formaya da diqqət yetirməkləri, uyğunluqla yanaşı dəqiqliyi də nəzərə almaqları, hədəf dili təkmilləşdirmək üçün daim yollar və vasitələr axtarmaqları, onlar üçün tətbiq etmədə yetərli olmayan hipoteziyaları və qaydaları rədd etmək, ən önəmlisi isə onların öyrəndiyi dilə qarşı tolerantlıq göstərməyidir” (3, s. 174).

Göründüyü kimi, məqalədə müstəqil işlərlə əhatə olunmuş tələbə ilə müstəqil işi yerinə yetirməyə cəlb edilməmiş tələbə arasındakı fərqə aydınlıq gətirilmişdir.

Başqa məqaləsində özünə “Sərbəst fəaliyyətin həyata keçirilməsinin məqsəd və vəzifələri nədən ibarətdir?” sualını verən F.Ə. Rzayeva ilk növbədə Jim Rohnin “Əgər nə istədiyini bilir-sənsə, onu əldə etməyin yollarını tapacaqsan” sözlərini diqqət mərkəzinə gətirir, daha sonra yazır: “Sərbəst işin təşkilinin başlıca məqsədləri, öyrənənlərin bacarıq və vərdislərinin üzə çıxarılması və yaradıcı fəaliyyətin, tənqidi düşüncənin, tədqiqat və digər bacarıqların inkişaf etdirilməsidir” (4, s. 187).

F.Ə. Rzayeva sərbəst və yaradıcı fəaliyyətə aşağıdakı tərifini verir: “Sərbəst və yaradıcı fəaliyyətə dedikdə, tələbənin müstəqil fəaliyyət göstərməsi, yeniliklər etməsi, yeni ideyalar irəli sürməsi, kəşflər etməsi nəzərdə tutulur. Fəaliyyətə

yətdə olan hər bir tələbə, müəyyən edilmiş problem üzrə axtarışlar həyata keçirir, müxtəlif mənbələrlə tanış olur və bu zaman həm tanış olduğu fikirləri, ideyaları analiz edib problemə müxtəlif aspektlərdən yanaşır, fikirlərə münasibət bildirir, tənqidi düşüncəsini inkişaf etdirir, həm də tədqiqat bacarıqlarının təkmilləşməsinə nail olur” (4, s. 188).

Məqalədə müstəqil işin təşkilinin əsas vəzifələri üzərində də dayanılmışdır. Diqqət yetirək: “Müstəqil işin təşkilinin əsas vəzifələri, müəyyən edilmiş problemin analizi və həlli istiqamətində işlərin həyata keçirilməsi, çatışmazlıqların, boşluqların müəyyən edilib, aradan qaldırılması, problem ilə əlaqədar ideyaların, problemin həlli yollarının irəli sürülməsidir. Bilib-bilməməyimizdən asılı olmayaraq, hər problemin həlli yolları mövcuddur. Bu yolları tapmaq lazımdır. Tapmaq üçün isə pozitiv düşüncə, çətinliklərlə mübarizə əzmi və gərgin əmək tələb olunur” (4, s. 187-188).

Deyənlərdən görünür ki, respublikamızda da təhsilalanların müstəqil işlə əhatə olunması üzrə tədqiqatlar bu və ya digər dərəcədə aparılmışdır.

Problemin aktuallığı. Təhsilalanların müstəqil işləri ilə bağlı tədqiqatlara münasibət bildirilir.

Problemin yeniliyi. Respublikada təhsilalanların müstəqil işlərinin təşkilinin aktual problemləri diqqət mərkəzində dayanmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılardan ötrü faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. M.M. Əmirov. Hüquqi biliklərin verilməsi prosesində şagirdlərin müstəqil işlərinin səmərəli təşkili: Ped.elm.nam. ...dis. Tbilisi, 1985.
2. S.N. Məmmədova. Azərbaycan tarixinin tədrisində tələbələrin müstəqil işlərinin təşkilinin didaktik və psixoloji əsaslarına dair // Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, 2019, № 2, s. 178-182
3. F.Ə. Rzayeva. Dil dərslərində müstəqil işin təşkili zamanı meydana gələn problemlərin aradan qaldırılması məsələləri // Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, 2018, № 8, s. 172-175
4. F.Ə. Rzayeva. Cütlərlə və qrup şəklində müstəqil işin təşkilinin səmərəli yolları // Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, 2019, № 2, s. 187-189.

E-mail: ay-ka20@hotmail.com

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. A.N. Abbasov,
p.ü.f.d. L.A. Məmmədli

Redaksiyaya daxil olub: 06.06.2022